

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-08>

Олександр ТАЛДИКІН®

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

ГІДНИЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ ЯК КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто гідний рівень життя як правову категорію соціальної держави. Надано порівняльний аналіз достатнього та необхідного рівня життя. Визначено критерії гідного рівня життя.

Ключові слова: гідний рівень життя, достатній рівень життя, необхідний життєвий рівень, соціальна держава.

*Якщо ви платите арахісом, ви отримуєте мавп.
Джеймс Голдсміт*

Постановка проблеми. Статті перша та третя Конституції України проголошують нашу державу соціальною, де «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Розбудова соціальної держави передбачає її орієнтацію відповідно то тієї або іншої соціальної моделі, а також закріплення основоположних засад, на яких буде ґрунтуватися система інституцій соціального забезпечення та захисту. Серед принципів забезпечення соціальних прав, на яких базується будь-яка концепція соціальної держави, центральне місце займає гідний рівень життя.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу статті склали положення, вироблені загальною теорією держави і права, конституційним правом, теорією міжнародного права та політологією. Сформульовані теоретичні узагальнення спиралися на наукові досягнення вітчизняних і зарубіжних авторів. Так, міжнародно-правові стандарти достатнього рівня життя вивчає у своїй роботі О.Г. Кушніренко [2]. О.О. Гірник піднімає питання критеріїв забезпечення гідного рівня життя [3]. Оплаті праці як основному способу забезпечення гідного життя приділяє увагу К.К. Довбиш [4]. Ґрунтовний аналіз міжнародних соціальних стандартів подано в навчальному посібнику А.М. Юшко, Н.М. Швець, В.В. Жернакова [5]. На визначення гідного рівня життя як правової категорії звертає увагу О.М. Ярошенко [6].

Враховуючи неабияку актуальність і важливість зазначеної проблеми, а також нагальну потребу в поглибленні знань щодо вказаної теми, зазначимо, що **метою роботи** є розкриття гідного рівня життя як однієї з основоположних категорій в теорії соціальної держави, спроба визначення її критеріїв для особи в країні, яка позиціонує себе як соціальна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держава за своєю суттю є антропоцентричною, якщо вона визнає людину найвищою соціальною цінністю та бачить своє призначення у забезпеченні принципу соціальної справедливості, створенні умов кожній людині для гідного рівня життя.

Декларування розвитку держави як соціальної передбачає реалізацію в галузі внутрішньої політики низки заходів, які підтверджують відповідну спрямованість, забезпечують високий рівень життя населення відповідно до загальноприйнятих міжнародних соціальних стандартів. На нашу думку, центральне місце у приналежності будь-якої держави до тієї або іншої моделі займає рівень життя. Постає закономірне питання про те, які саме конкретні складники містить *гідний рівень життя* як основоположна категорія та показник соціальної держави.

На думку експертки з формування державної політики в економічній та соціальній сферах Юлії Юрків, досягнути гідного рівня життя населення можна завдяки гарантуванню різних видів соціальних послуг та пілг, їх точному та чіткому узгодженню з реальними потребами людей [7].

У цьому контексті варто згадати про ще декілька категорій. Одна з них знайшла своє законодавче закріплення у статті 48 Конституції України. Ідеться про достатній життєвий рівень [1]. Інша випливає з тексту ст. 25 Загальної декларації прав людини 1948 р. Це необхідний життєвий рівень [8]. Таким чином, ми маємо принаймні три категорії: 1) *необхідний життєвий рівень*; 2) *достатній життєвий рівень*; 3) *гідний рівень життя*. Важко не погодитись з тезою, що для позначення фактично одного і того ж явища використовуються такі терміни: «достатній життєвий рівень», «гідний життєвий рівень», «життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту»; «адекватний соціальний захист» [6, с. 137]. І головне при цьому – їх розмежування та уникнення підміни понять, адже ці категорії, безумовно, не є тотожними та передбачають певну прогресію якості людського життя в напрямку від першої до останньої, коли соціальна політика формується в середовищі, яке за своїм змістом є полісуб'єктивним, а її мета і завдання можуть бути позитивно реалізовані лише в результаті компромісу держави і громадянського суспільства.

Якщо необхідний життєвий рівень являє собою суб'єктивне право на необхідні для підтримки життя та здоров'я права на харчування, одяг, житло, медичний догляд і соціальне забезпечення, встановлене державною на рівні прожиткового мінімуму, то тут варто погодитись з І.С. Андрієнко, який зазначає, що прожитковий мінімум за своєю суттю є встановленою законодавчо межею бідності [9, с. 95].

На думку Т.І. Гудзь та В.М. Мальцева, право на достатній життєвий рівень включає в себе такі елементи:

- 1) можливість реалізації прав в економічній, соціальній і культурних сферах для підтримання гідного та вільного розвитку особистості;
- 2) право на таку якість життя, рівня якої достатньо для підтримання здоров'я та добробуту сім'ї;
- 3) право на соціальний захист у випадку безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, настання старості або втрати людиною здатності самостійно забезпечувати себе засобами до існування з незалежних від неї причин;
- 4) право на постійне покращення умов життя;
- 5) право на захист від голоду [10, с. 99–100].

Гідний рівень життя як правова категорія передбачає усвідомлення людиною того факту, що вона є найвищою соціальною цінністю, відчуває самоповагу та усвідомлює власну суспільну значимість.

Для з'ясування поняття «гідний рівень життя» звернемо увагу на визначення *гідності*, коли вона розуміється як одне з нематеріальних благ, основоположних прав, яке не відчужується, не передається та передбачає самоповагу, можливість усвідомлювати свою суспільну цінність, наполягати на повазі до себе з боку суспільства і держави. У свою чергу право на гідний рівень життя закріпилося в багатьох конституціях держав Європейського Союзу та зазначене у 2000 році в Хартії про основні права [11].

На думку В. Андріїва, право на гідний рівень життя як правова категорія виступає як мінімальний стандарт задоволення потреб людини в різних сферах – від фізіологічних до духовних [12, с. 137].

С. Синчук бачить гідний рівень життя у сукупності багатьох складових елементів, які можна поділити на дві групи:

- *фізіологічну*, що відповідає за матеріальну забезпеченість на рівні стандартів розвинутого суспільства, доступ до надбань культури, гарантованість прав особистої та сімейної безпеки;

- *соціальну* як активність людини, її життєдіяльність як частинки соціуму [13].

Отже, для визначення гідного рівня життя як мети державної соціальної політики особливої актуальності набуває напрацювання чітких критеріїв. У цьому аспекті на перший план виходить не декларування ідей та гасла політиків стосовно їх «плідної» праці на благо народу, а незалежна оцінка за допомогою різних міжнародних інституцій, які дають можливість зрозуміти, яке місце займає та чи інша держава у її реальному забезпеченні гідного, достатнього або необхідного рівня життя.

Серед численних рейтингів, на нашу думку, варто виділити декілька тих, спрямованість яких прямо або опосередковано вказує на найважливіші елементи рівня людського добробуту, що забезпечує соціальну складову частину гідного рівня життя.

Рейтинг країн світу за рівнем щастя населення (World Happiness Report) проводиться під егідою ООН в рамках глобальної ініціативи «Мережа рішень сталого розвитку» дослідним центром «Інститут Землі» (The Earth Institute), діючим при Колумбійському університеті, та має на меті встановлення здатності держав забезпечити своїм громадянам щасливе життя. Він складається з визначення валового внутрішнього продукту на душу населення, очікуваної тривалості здорового життя, соціальної підтримки, свободи вибору в житті, щедрості (благодійності), поширеності корупції [14].

Індекс якості життя (quality-of-life index) компанії “Economist Intelligence Unit” враховує такі показники, як: очікувана тривалість життя, якість сімейного життя (рівень розлучень), громадська активність, матеріальний добробут (ВВП на душу населення), політична стабільність і безпека, якість клімату та географічне розташування, гарантія роботи (безробіття), забезпечення статевої рівності [15].

Індекс людського розвитку (Human Development Index) публікується ООН з 1990 року та враховує такі критерії: очікувана тривалість життя (довголіття), рівень грамотності населення, рівень життя (ВНД на душу населення) [16].

Індекс процвітання на основі досліджень, аналітичних звітів та соціопитувань складається аналітичним центром Legatum Institute та включає дев'ять категорій: уряд, освіта, охорона здоров'я, безпека, розвиток економіки, ведення бізнесу, персональні свободи, соціальний капітал, екологія [17].

Індекс задоволеності життям (Satisfaction with Life Index) соціопсихолога Адріана Уайта є своєрідною картою щастя, що активно використовується ЮНЕСКО, ЦРУ, ВООЗ [18].

Глобальний індекс безпеки здоров'я (Global Health Security Index) розроблений Центром медичних досліджень Дж. Гопкінса, Ініціативою зі зменшення ядерної загрози та Economist Intelligence Unit. Він оцінює безпеку і можливості охорони здоров'я країни за шістьма категоріями [19].

Рейтинг невіддатних держав (Failed States Index), який проводить Фонд миру, аналізує здатність держав утримувати контроль за територіальною цілісністю, політичною, економічною та соціальною стабільністю в країні [20].

Виходячи з критеріїв вищезначених рейтингів, можна виокремити такі елементи, які вважаємо надзвичайно важливими у визначенні гідного рівня життя. Це такі елементи:

- тривалість здорового життя та довголіття;
- персональні свободи;

- охорона, здоров'я та екологія;
- безпека та соціальна стабільність у країні;
- матеріальний добробут з огляду на показники валового національного продукту на душу населення (ВНП) та валового національного доходу (ВНД) на душу населення.

Висновки. Провівши дослідження, ми дійшли таких висновків.

Декларування держави як соціальної передбачає реалізацію в галузі внутрішньої політики низки заходів, які б забезпечували високий рівень життя населення відповідно до загальноприйнятих міжнародних соціальних стандартів.

У міжнародних правових документах та на загальнодержавному рівні шляхом конституційного закріплення є три категорії рівня життя: необхідний життєвий рівень, достатній життєвий рівень, гідний рівень життя.

Визначаючи зміст необхідного життєвого рівня, достатнього життєвого рівня і гідного рівня життя як правових категорій, вважаємо важливим їх розмежування, уникнення підміни понять, адже ці категорії, безумовно, не є тотожними та передбачають певну прогресію якості людського життя в напрямку від першої до останньої.

Для з'ясування поняття «гідний рівень життя» особливе значення має інтерпретація *гідності*, коли вона розуміється як одне з нематеріальних благ та основоположних прав.

Гідний рівень ми вважаємо сукупністю елементів, які можна поділити на дві складових частини життя – фізіологічну, що відповідає за матеріальну забезпеченість, та соціальну як життєдіяльність людини в соціумі.

Для визначення гідного рівня життя як мети державної соціальної політики особливої актуальності набуває напрацювання чітких критеріїв, а також незалежна оцінка за допомогою різних міжнародних інституцій.

Виходячи з критеріїв рейтингів міжнародних інституцій, можна виокремити такі елементи, які вважаємо надзвичайно важливими у визначенні гідного рівня життя. Це такі елементи:

- тривалість здорового життя та довголіття;
- персональні свободи;
- охорона здоров'я та екологія;
- безпека та соціальна стабільність у країні;
- матеріальний добробут з огляду на показники валового національного продукту на душу населення (ВНП) та валового національного доходу (ВНД) на душу населення.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кушніренко О.Г. Міжнародно-правові стандарти права людини на достатній рівень життя та їх імплементація в соціальній політиці України. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 44–50.
3. Гірник О.О. Про критерії забезпечення гідного рівня життя соціальним обслуговуванням. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 8. С. 182–184.
4. Довбиш К.К. Оплата праці як основний спосіб забезпечення гідного життя. *Право та інновації*. 2014. № 1–2 (5–6). С. 133–141.
5. Юшко А.М., Швець Н.М. Міжнародні соціальні стандарти : навчальний посібник / за заг. ред. В.В. Жернакова. Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 121 с.
6. Ярошенко О.М. Гідний життєвий рівень як правова категорія і конституційне право. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю з дня народження чл.-кор. НАПрН України, акад. Міжнародної кадрової академії, заслуженого діяча науки України, д-ра юрид. наук, проф. О.І. Процевського, м. Харків, 5 квітня 2019 р. Харків, 2019. С. 134–138.
7. Юрків Ю. Прожитковий мінімум в Україні: бідність чи гідний рівень життя? *Економічна правда*. 6 Листопада 2023 р.

8. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
9. Андрієнко І.С. Достатній життєвий рівень як правова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 93–95.
10. Гудзь Т.І., Мальцев В.М. Міжнародні стандарти права на достатній життєвий рівень та їх вплив на законодавство України. *Право і безпека*. 2022. № 4 (87). С. 94–107.
11. Хартія ЄС про основні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
12. Андріїв В., Вахонєва Т. Міжнародно-правові проблеми кваліфікації права на гідний рівень життя. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2023. Випуск 75. Частина 3. С. 137–143.
13. Синчук С. Гарантування гідного рівня життя особи у сфері соціального забезпечення. URL: <http://www.radnuk.info/home/24290-2013-05-29-18-42-06.html>.
14. World Happiness Report 2024 URL: <https://worldhappiness.report/ed/2024/>.
15. Quality of Life Index by Country 2024. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp.
16. Human Development Index. URL: <https://hdr.undp.org/>.
17. Legatum prosperity index. URL: <https://www.prosperity.com/>.
18. Psychologist Produces The First-ever World Map Of Happiness. URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2006/11/061113093726.htm>.
19. Welcome to the Global Health Security Index. URL: <https://ghsindex.org/>.
20. Failed States Failed States Index (FSI) Index (FSI) Report. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/174681/SR145-IPCSDebate-FSIRreport.pdf>.

Надійшла до редакції 20.06.2024

Прийнято до опублікування 26.09.2024

References

1. Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, № 30, st. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Kushnirenko O.H. Mizhnarodno-pravovi standarty prava liudyny na dostatnii riven zhyttia ta yikh implementatsiia v sotsialnii politytsi Ukrainy. *Pravo i suspilstvo*. 2019. № 6. С. 44–50.
3. Hirnyk O.O. Pro kryterii zabezpechennia hidnogo rivnia zhyttia sotsialnym obsluhovuvanniam. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Yurysprudentsiia*. 2014. № 8. С. 182–184.
4. Dovbysh K.K. Oplata pratsi, yak osnovnyi sposib zabezpechennia hidnogo zhyttia. *Pravo ta innovatsii*. 2014. № 1–2 (5–6). С. 133–141.
5. Mizhnarodni sotsialni standarty: navch. posib. / avt.: A. M. Yushko, N. M. Shvets; za zah. red. V.V. Zhernakova. – Kharkiv.: Nats. un-t “Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho”, 2013. 121 s.
6. Yaroshenko O.M. Hidnyi zhyttievyi riven yak pravova katehoriia i konstytutsiine pravo Aktualni problemy trudovoho prava ta prava sotsialnoho zabezpechennia : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 90-richchiu z dnia narodzh. chl.-kor. NAPrN Ukrainy, akad. Mizhnar. kadrovoi akad., Zasluzh. diiacha nauky Ukrainy, d-ra yuryd. nauk, prof. O. I. Protsevskeho (Kharkiv, 5 kvit. 2019 r.). Kharkiv, 2019. С. 134–138.
7. Yurkiv Yu. Prozhytkovi minimum v Ukraini: bidnist chy hidnyi riven zhyttia? *Ekonomichna Pravda*. 6 Lystopada 2023.
8. Zahalna deklaratsiia prav liudyny. Pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10 hrudnia 1948 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
9. Andriienko I.S. Dostatnii zhyttievyi riven, yak pravova katehoriia. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*. 2015. № 2. С. 93–95.
10. Hudz T.I., Maltsev V.M. Mizhnarodni standarty prava na dostatnii zhyttievyi riven ta yikh vplyv na zakonodavstvo Ukrainy. *Pravo i bezpeka*. 2022. № 4 (87). С. 94–107.
11. Khartiia YeS pro osnovni prava. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
12. Andriiv V., Vakhoniev T. Mizhnarodno-pravovi problemy kvalifikatsii prava na hidnyi riven zhyttia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*, 2023. Serii PRAVO. Vypusk 75: chastyna 3. С. 137–143.
13. Synchuk S. Harantuvannia hidnogo rivnia zhyttia osoby u sferi sotsialnoho zabezpechennia. URL: <http://www.radnuk.info/home/24290-2013-05-29-18-42-06.html>.

14. World Happiness Report 2024 URL: <https://worldhappiness.report/ed/2024/>.
15. Quality of Life Index by Country 2024. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp.
16. Human Development Index. URL: <https://hdr.undp.org/>.
17. Iegatum prosperity index. URL: <https://www.prosperity.com/>.
18. Psychologist Produces The First-ever World Map Of Happiness. URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2006/11/061113093726.htm>.
19. Welcome to the Global Health Security Index. URL: <https://ghsindex.org/>.
20. Failed States Failed States Index (FSI) Index (FSI) Report. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/174681/SR145-IPCSDebate-FSIRreport.pdf>.

ABSTRACT

Oleksandr Taldykin. Decent living standards as a category of the welfare state.

The article examines a decent standard of living as a legal category of the welfare state. A comparative analysis with the sufficient and necessary standard of living is provided. The criteria of a decent standard of living are defined.

Articles One and Three of the Constitution of Ukraine proclaim our State to be a social State, where “A person, his/her life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social value” [1]. The development of a welfare state implies its orientation in accordance with a particular social model, as well as the consolidation of the fundamental principles on which the system of social security and protection institutions will be based. Among the principles of ensuring social rights on which any concept of a welfare state is based, a decent standard of living is central.

The purpose of this paper will be to reveal a decent standard of living as one of the fundamental categories in the theory of the welfare state, and to attempt to define its criteria for a person in a country that positions itself as a welfare state.

Declaring a state as a social state implies the implementation of a number of measures in the field of domestic policy that would ensure a high standard of living of the population in accordance with generally accepted international social standards.

Given the existence in international legal documents and at the national level, through constitutional consolidation, we have at least three categories of living standards: a necessary standard of living, a sufficient standard of living, and a decent standard of living.

When defining the content of the necessary standard of living, sufficient standard of living and decent standard of living as legal categories, it seems important to distinguish between them, to avoid substitution of concepts, because these categories are undoubtedly not identical, and provide for a certain progression of the quality of human life from the first to the last.

In order to clarify the concept of “decent standard of living”, the interpretation of dignity is of particular importance, when it is understood as one of the intangible goods and fundamental rights.

A decent level as a set of elements that can be divided into two components: physiological, responsible for material security, and social, as human activity in society.

To define a decent standard of living as a goal of state social policy, it is particularly important to develop clear criteria and to have it independently assessed by various international institutions.

On the basis of the criteria of international institutions’ ratings, the following elements can be identified, which we consider extremely important in determining a decent standard of living. In our opinion, these are:

- healthy life expectancy and longevity;
- personal freedoms;
- protection, health and environment;
- security and social stability in the country;
- material well-being based on gross national product (GNP) per capita and gross national income (GNI) per capita.

Key words: *decent standard of living, sufficient standard of living, necessary standard of living, welfare state.*